

Elsa Dionysia Borg (1826-1909) – "Vita bergens drottning". Foto i SSM.

I Vita bergen med Elsa Borg

Monica Eriksson

Större städers utkanter framställa vanligen en sorglig tafla; Stockholms utgöra härifrån intet undantag om ock skönare, i yttre måtto, än de flesta. Särskildt angenäm är den anblick stadens södra terrasslikt stigande del företer, men bakom de för ögat behagliga höjderna döljer sig ett elände så stort, att det skriar efter upprättelse och hjälp. Synnerligen framstående i detta sorgliga hänseende är trakten omkring Hvita bergen. Små byggnader här och der bland bergen taga sig rätt väl ut i det yttre, men blicka in i dem och man häpnar: Lusthus, källaresvalar, uthus af alla slag äro, äfven vintertiden, öfverfyllda af personer af båda könen och af alla åldrar. [...] Behjertansvärd är dyrheten af dessa knappt beboeliga kyffan. För att betäcka den oerhörda hyran *måste* inneboende tagas, hvaraf öfverfyllnad och sedeslöshet blir en gifven följd.

Denna målande beskrivning av östra Söder inleder den lilla skriften *Missions-arbete vid Hvita bergen å Söder i Stockholm* 1877–1878 som såldes till förmån för en nystartad verksamhet som under mer än trettio år kom att ledas av Elsa Borg. Hennes återblickar över verksamheten, hennes brev och hennes artiklar i månadsskriften *Trons Hvila* innehåller många livfulla skildringar av livet i utkanten av en storstad där industrialismen börjat ta fart och befolkningen ökar.

Ett bibelkvinnohem i Stockholm

Vintern 1874–1875 samlades några vänner hos byggmästare C. H. Hallström, styrelsemedlem i Stadsmissionen. Man talade om nöden i Stockholms utkanter. Någon förde på tal den bibelkvinnoverksam-

het som fanns i England. Det gällde människor som den vanliga stadsmissionen och välgörenheten hade svårt att nå fram till. Kunde detta vara en förebild för något liknande i Sverige?

Den engelska bibelkvinnoverksamheten hade startats 1857 i London av fru Ellen Ranyard. Hon följde en dag med en stadsmissionär på besök i Londons slumkvarter. Hon insåg att det här behövdes infödda medarbetare som kände till svårigheterna på platsen och tänkte att "kvinnor av folket" skulle kunna göra en insats. En "bibelkvinna" skulle sälja biblar och besöka de hem där hon sålt biblar, hon skulle inbjuda till möten och hjälpa nödställda. En del bibelkvinnor skulle vårda sjuka. 1861 fanns över 150 bibelkvinnor i London. Verksamheten spreds över hela England.

Våren 1875 väcktes förslag om ett hem för utbildning av bibelkvinnor i Stockholm. Hemmet borde ligga i en trakt där missionsarbete behövdes, och tankarna föll på Vita bergen. Ett lämpligt hus var just till salu. Det låg vid Nya gatan 28 (nuvarande Skånegatan 104) och hade tidigare varit Hertiginnan Sofias hem för frigivna fångar. Byggmästare Hallström köpte huset och upplät det hyresfritt till bibelkvinnorna. Föreståndarinnan blev Elsa Borg, som bland annat förestått en privat flickskola i Gävle under många år. Husmor blev Maria Sasse.

Huset vid Nya gatan 28 var inte genast inflyttningsklart, och Elsa Borg gjorde en resa till England för att studera bibelkvinnoverksamheten.

I november 1876 inflyttade vi, jag och den första bibelkvinnan, i bibelkvinnohemmet. Hvad mötte oss? En tom

börs, ett tomt skafferi, en tom vedbod, ofullbordad reparation med murbruk och fukt . . .

Snart anlände Maria Sasse, en tjänarinna och de övriga bibelkvinnorna. Gåvor kom från många håll, pengar, husgeråd och utrustning. I januari 1877 var hemmet något så när i ordning:

O, jag vill ej byta dessa Hvita berg med sin ohyra, sin smuts, sina illaluktande bebyggare mot *något* annat ställe på jorden. Intet palats kan jemföras med detta halffärdiga hus der jag ännu ej fått ett eget rum . . .

Fattigbjudningar och bönestunder kom snart igång. Man tog också itu med hus- och sjukbesök.

I onsdags hade vi fattigbjudning, men, oj, hvad de lämnade efter sig! Jag hittar ännu om kvällarna "stora gråa" [...] På sammankomsterna hafva vi så mycket folk, att de nära nog trampa på hvarandra, och imman rinner om väggarna i tamburen, så att det bildas små rännilar i trappan. [...] Våra supbultars grofhet är otrolig. I lördags afton tillåto de sig, tydligen efter förutgången öfverenskommelse, att använda vår fina tambur till ändamål, som jag ej kan namngifva! [...] nog hafva vi bråkigt, men Herren skall ha juveler i sin krona. Våra åhörare äro just af det slag vi önskat nå, sådana som icke besöka någon plats, der Guds ord predikas.

Många var intresserade av verksamheten i Vita bergen. Elsa Borg hade svårt att hinna med att besvara alla brev och började skriva "rundbrev" som berättade om arbetet och som kunde läsas upp vid möten.

Utbildning av bibelkvinnor

Missionsarbetet bestod av två delar: att räcka en hjälpare hand åt "nödens och lastens barn" och att utbilda kvinnor för detta arbete. Bibelkvinnoutbildningen, som började mycket anspråkslöst med fem elever, hade inom några år utvidgats till omkring 20

Utsikt från Vita bergen mot Katarina kyrka. Oljemålning av Fritz Ahlgrensson 1873. Foto Francis Bruun/SSM.

deltagare i varje kurs. 1885 flyttade denna del av verksamheten till Stadsträdgårdsgatan 55. Kursen var länge gratis. 1889 infördes en avgift på 50 kronor.

Under kursen, som började i oktober och slutade i juni, var allt fritt, men kläder måste man hålla sig med själv. De första månaderna ägnades åt hus- och sjukbesök samt sysslor i hemmet. Sedan följde undervisning i skrivning, räkning och annat samt naturligtvis bibelstudium. En hel del tid ägnades åt att sy om och laga gamla kläder som skänkts till hemmet för att sedan ges till behövande. Tyvärr hände det ofta att kläderna lämnades till pantlånaren i stället för att användas. Pantlånesystemet var ett problem som bibelkvinnorna ofta stötte på.

1882 fick Svenska Missionsförbundets missionärens fästgör, "missionsbrudarna", gå på kurs i Vita bergen. 1885 började Svenska Missionsförbundet sända ut ogifta kvinnliga missionärer. För en kurs i yttre mission 1 november – 1 juni betalades 200 kronor. 1886 påbörjades en ny verksamhet: "Svenska kvinnors mission bland Nord-Afrikas kvinnor".

I sina råd till dem som vill bli bibelkvinnor betonar Elsa Borg alltid den praktiska sidan av arbetet. Bibelkvinnorna skulle lära ut ordning och renlighet och deltog därför i alla husliga sysslor.

Det vore stor skada om våra bibelkvinnor skulle afvänjans från så nyttiga värf. Vi lefva ju i en praktisk tid och vår gudsfuktan behöfver vara alltigenom praktisk.

"28:an är en bra kyrka; där får man gröt"

Grannarna började komma till bibelkvinnohemmet för att be om all slags handräckning. Elsa Borg upptäckte snart att Vita bergens befolkning inte var speciellt ödmjuk och tacksam.

Smuts, tjock luft, stundom ohyra utgöra visserligen icke de svåraste törnen på arbetsfältet: "otack" och "påck" stinga mycket bittrare. [...] Man förstår icke "välgörenhetens" törnen, förrän man börjat praktisera.

En butter grannkvinna kunde inte underlåta att säga:

Det första bibelkvinnohemmet låg vid Nya gatan 28 (nuvarande Skånegatan 104). Foto i SSM.

"Jag ser att *detta* är af Gud, eljes hade ni tröttnat längesen". Fattigbjudningar där risgrynsgröt, mjölk och vetebröd serverades förekom ganska ofta de första åren. Hemmet kallades "grötkapellet" – föredrag och andliga sånger hörde till. "28:an är en bra kyrka; där får man gröt", sade en nöjd besökare. Men det kunde också bli problem. Julen 1879 kokades gröt av 32 skålpund gryn och 25 kannor kärnmjök. Gröt kunde hämtas, och bibelkvinnorna bar ut gröt hela dagen.

Tid var utsatt för gröthämtningen, men på kvällen, då all gröt var slut, kommo ännu gummor, af hvilka somliga foro ut i häftiga okvädinsord, sägande bland annat: "Hur kan ni ta' emot pengar af allmänheten och så ej hjälpa den fattige?" hvarpå följde tillvitelser af värsta slag.

En lyckad verksamhet som ägde rum varje tisdags-eftermiddag var "modermöten", ett slags systugor där kvinnor i grannskapet fick köpa tyg billigt, få plagg tillklippta och hjälp att sy. Man bjöd på förtäring,

läste något uppbyggligt och sjöng några sånger.

På kvällen hade man möten.

Den bestämda tiden kl. 7 äro bänkarna ännu helt glesa; de som hafva arbete kunna ej komma tidigt, klockor äro också i allmänhet öfverflödssaker i Hvita bergen. Vi hafva äfven många grannar som icke arbeta, men de äro ofta liknöjda och komma ännu senare.

Vita bergens gossar

Elsa Borg återkommer ofta till "Vita bergens gossar", som var särskilt besvärliga. Allt från oförargliga pojkestreck till rena ligistfasoner utsattes bibelkvinnorna för. Vid en söndagsskolektion rycktes dörren upp och en jättelik snöboll kastades in. Då Maria Sasse gick ut, "snöbollades" hon mitt i ansiktet. En annan gång barrikerade pojkarna förstugan så att ingen kunde komma ut. En pojke roade sig en söndag med att välta omkull tunnan med det vatten som med möda burits upp från Nytorget, där närmaste vattenledning fanns.

Jag betviflar att de i London kunna vara värre. De ge ut skrattsalfvor och göra tvärtemot hvad vi säga, och då de junga skrika de så att örhinnorna kunna sprängas.

Några år senare berättas:

I höst [...] hafva våra svåra orosstiftare varit alldeles bortblåsta. Innevarande kurs har därför ej haft något begrepp om deras oförsynthet förrän i går, då vi, hela raden från Bibelqvinnohemmet, ordentligt öfverfölls af en svärm 15-16-åringar, som, halffulla, stodo utanför ett magasin nära Nytorget.

De äldre bibelkvinnorna försvarade de yngre.

Gumman Lena redde sig bäst. När en pilt tog fatt i henne, knep hon hårdt om hans arm och sade: "Kom nu, så skola vi tala om Jesus!" Härvid retirerade han genast. Mina demonstrationer tjänade till intet. En tog "gamla farmor", som de kallade mig, med sig i stor fart, pratande en hop smörja. Ingen polis fanns i närheten . . .

Hemma i Vita bergen

De bedrövliga bostadsförhållandena berodde till största delen på de höga hyrorna.

Ungefär en 3:djedel af dem som äro på våra möten bo i uthus eller lusthus utan eldstäder. [...] Vi hafva sett rum i Stockholms utkanter, fulla af mögel och i öfrigt ytterst bristfälliga, betalas med ända upp till 20 kronor för en månad, kallrum eller uthus med 8 till 10 kronor, samt källarsalar 6 kronor. De, som nu skola betala dylika hyror, tillgodogöra sig genom att taga "inneboende" utan afseende på kön och åldrar.

Om en ung norsk sjöman berättas:

För att komma in i det kyffe, som han hittills fått kalla sitt hem, har han att passera ett rum bebodt af en kvinna, som har skörlefnad till yrke, samt af en ogift kvinna med 11 barn . . .

Vintern 1877-1878 försökte bibelkvinnorna hjälpa en skomakare som i två år bott med sin familj i ett vedskjul. Nu fick de mattor på golvet och en fotogenspis, och på våren skaffade man familjen ett ordentligt rum där hyran betalades tre månader i förskott. Resultatet blev inte riktigt vad bibelkvinnorna hade tänkt. Skomakaren tog inneboende som blev hans supkamrater, och efter tre månader fick familjen flytta tillbaka till vedboden.

Ej nog härmed; hustrun kom en dag upp i vredesmod, sägande att alltsammans var mitt fel, som skaffat dem det nya rummet, ty "medan de bodde i skjulet tog mannen blott då och då en sup för att hålla sig varm".

Husbesöken avlöpte ofta lyckligt, men ibland var svårigheterna stora.

En vän i Herren sände oss en dag bud att besöka en drinkares hem. Modern låg illa sjuk; barnen voro fulla af smuts och ohyra; fadern satt, öfverlastad alldeles översam. Mat

fanns icke; icke en stol; allt upptänkligt var buret till krogen. De kvarlemnade husgeråden bestodo af en örlös kopp, en half tallrik och en träsked.

Det blev till att bada barnen och koka gröt åt den sjuka. Först måste bibelkvinnan skaffa mjölk, därefter hugga ved. Nog behövdes praktiska färdigheter för att klara av att vara bibelkvinna. På söndagsmorgnarna besökte man "de värsta nästena" för att läsa och sjunga.

Vi skickade bud på förhand, och – hvad tycks, ett kök som väl ej varit skuradt på årtal, befanns hafva varit i beröring med skurbaljan. Tänk hvilken vinst om ej någon annan! Väggarne voro öfverdragna med mögel, som gaf ifrån sig en sådan lukt, att det kändes i våra kläder hela dagen. I början skramlades grufligt i rummet bredvid och talades högt och ljudeligt, men efterhand kom den ene efter den andre in, omkring en 6, 7 stycken. De fingo åtminstone inte supa den stunden, och barnen, om inga andra, glädde sig. Vi fingo löfte att komma igen.

Hemlösa kvinnor

Besvärligast av allt i bibelkvinnohemmet var härbärgerandet av hemlösa kvinnor. Där mötte man också det fulaste "pockandet". Sjuka – ibland sinnessjuka – barnaföderskor, tjänarinnor utan arbete och andra togs emot. Hemlösa kvinnor "till och med från hufvudstadens aflägsnaste tullar" kom till Vita bergen. De kunde vara fräcka och fordrande men ofta så nödställda att det var svårt att säga nej. Några hade tagits emot direkt då de lämnat sjukhuset och varken haft bostad eller kunnat arbeta. Då de hämtat krafter, uppmanades de att söka arbete. Detta väckte ofta förbittring.

Bröllop i Vita bergen

Många välmentade hjälpinsatser var helt förfelade. Man försökte uppmuntra par som länge bott tillsammans att gifta sig. På bibelkvinnohemmet firades några

bröllop. Ett par av familjerna ansåg sedan att de gjort bibelkvinnorna en så stor tjänst genom att gifta sig, att dessa nu var skyldiga att underhålla dem. En av "brudarna" hade en kappa som varje lördag utlöstes hos pantlånaren för att hon skulle kunna gå i kyrkan på söndagen. Varje måndag lämnades kappan åter till pantlånaren. I en annan familj lovade mannen, som ofta satt i fängelse, alltid bot och bättring. En gång kom han och berättade förtvivlad att hans fru dött på Maria sjukhus. Han bad om pengar till begravningen. Några dagar senare såg man frun alldeles frisk ute på promenad. Hur underhölls bibelkvinnohemmet och alla dess invånare? Elsa Borg arbetade oförtrutet efter riktlinjen *Guds löften äro tillförlitliga vexlar*. Man levde bokstavligen ur hand i mun, och även om gåvor ständigt kom i form av pengar, mat, kläder och andra nödenheter, sattes tron ofta på hårda prov.

Man blir icke lätt frestad att läsa bordsbönen blott som en tom form om man verkligen beror av *Honom* för dagligt bröd – detta så mycket mer ifall många blifvit anförtrödda åt ens vård.

Skyddshemmet

Behovet av ett skyddshem för "fallna kvinnor" kändes särskilt angeläget. Redan första vintern på bibelkvinnohemmet hade man tagit emot två prostituerade. Elsa Borg var tveksam, hon kände sig egentligen inte rustad att ta itu med detta.

Ida, en av de prostituerade som vistades hos bibelkvinnorna, gav Elsa Borg inblick i denna del av storstadslivet. Ida måste två gånger i veckan infinna sig på besiktningsbyrån, annars riskerade hon att hamna på spinnhuset. Elsa Borg följde Ida till besiktningsbyrån. Besöket blev en skakande upplevelse.

Jag hade natt och dag dessa olyckliga otuktens offer för mig och resultatet blef – beslutet att begynna ett *skyddshem* för dem som möjligen skulle vilja låta räcka sig en hjälpande hand. Jag vågar ej tänka på allt elände, som kommer att följa av ett sådant företag.

Ida blev snart orolig i bibelkvinnohemmet. "Jag tror jag blir tokig af allt Guds ord", sade hon. Hon blev erbjuden att stanna kvar och lära sig husliga sysslor men tackade nej: "Men då skulle jag ju afstå från allt roligt i världen!". Ida var ändå nästan 40 år. Hon lockades av utsikten att göra stora förtjänster bland sjöfolk i staden. En tid senare mötte en flicka från bibelkvinnohemmet Ida och beskrev henne så:

Håret uppkammat som en peruk, klädningen släpande en half aln, full, så att hufvudet slank hit och dit, och det lukta- de brännvin lång väg af henne.

Det bästa sättet att hjälpa flickorna befanns vara att utbilda dem till "nyttiga tjenarinnor, dugliga medlemmar i samhället och, i bästa fall, himmelrikets arfvingar". Förslaget att anordna ett hem för fallna kvinnor fick gehör från många håll. Den generöse byggmästare Hallström lät Elsa Borg disponera ett litet hus på samma tomt som bibelkvinnohemmet. 1877 flyttade man dit. Sex kvinnor fick plats. Det visade sig genast att man nu skulle få många nya problem. En "skyddsling" hade på Drottningens skyddshem fått namnet "kräfts-kadan". På Magdale- nahemmet på Ersta ansåg man att hon ibland var "be- satt". Hon blev även på bibelkvinnornas skyddshem så svår och våldsamt, att man inte kunde behålla henne. En ung flicka som nyss gått och läst bodde varje natt i skogen vid Karl XV:s port, vid kasernerna. Hennes mor hade flera gånger klätt upp henne och skaffat henne plats – förgäves.

Utrymmet i det första skyddshemmet var snart otillräckligt. I april 1878 fick man möjlighet att flytta till ett hus på landet, i Nackdala nära Tumba station. Flyttningen ut till landet blev inte problemfri. En del flickor rymde, några måste man skicka iväg på grund av våldsamhet och lättja, somliga hamnade på kur- huset. De som var kvar fick arbeta med tvätt, vävning, sömnad och andra husliga sysslor.

Flickor kom, ofta i bedrövligt skick, och flickor lämnade hemmet. Många stod alltid i kö för de lediga platserna. Elsa Borg fick tillstånd att besöka kvinno-

fängelset på Norrmalm, vilket hon gjorde två sön- dagseftermiddagar i månaden i nära 20 år. Även där-ifrån tog man emot flickor.

Hemmet i Nackdala räckte inte till. Man hade länge tittat på ett stort hus i en trädgård vid Stads- trädgårdsgatan 53. Helt överraskande var huset till salu och byggmästare Hallström ställde åter upp och köpte huset åt Elsa Borg och hennes bibelkvinnor.

Malmgården

Det hus man nu fick överta var vinhandlare van Groens malmgård, en ståtlig byggnad från 1700- talets början.

Intet hus i hela hufvudstaden syntes oss mera passande för detta ändamål. Beläget i staden, med sin tillgång på arbete och hjälp vid förekommande behof, var det på samma gång genom trädgården afskildt från gatan med dess lockelser, äfvensom tillfälle att hemta motion och frisk luft fanns inom dess hägn.

På hösten fanns där 20 skyddslingar – flickorna i hemmet kallades så. Hemmet var avsett för så många, men antalet kom ofta att överskridas. Flickorna sys- selsattes med täckstickning, trädgårdsskötsel, söm- nad och framför allt tvätt.

Vatten måste man hämta i Hammarby sjö och forsla hem på kälke eller kärra. Ofta spillde man ut det mes- ta på vägen. En besökande skänkte en vattentunna. En vattenledning var dock vad som behövdes. 1882 kunde man glädja sig åt en sådan. Samtidigt fick man en ny tvättstuga och dessutom en bagarstuga.

Ett akut behov var ett nytt plank kring skyddshem- mets stora trädgård. Det gamla planket var trasigt, och vem som helst kunde gå ut eller in. Bönhörelsen blev originell, buspojkar hoppade på planket så att det helt rasade ihop. Följande dag lät byggmästare Hallström laga och bygga upp planket. De trasiga resterna behövde inte förfaras, dem fick man använda som ved.

”Mamsell är snäll hon också”

I artiklar i *Trons Hvila* presenterar Elsa Borg ibland kvinnoöden som hon stött på. Kvinnor som efter ett hårt liv räddas på skyddshemmet kallar hon ”juveler i Frälsarens krona”.

Klara Charlotta O. (1845–1884) blev som barn svårt misshandlad. Hennes styvfar slog henne med en glödgad eldgaffel vilket gav henne ärr och dövhet för livet. Efter många år av tiggeri, stryk och misshandel hamnade Klara på fattighuset och därefter på Södra arbetsinrättningen. Hon fick plats som tjänarinna men råkade i dåligt sällskap och kom i fängelse. Sedan blev Klara prostituerad. En tid vistades hon på Magdalenahemmet på Ersta. Klara födde barn som hon inte kunde ta hand om. Tio år tillbringade hon på Södra arbetsinrättningen. Klara blev allmänt känd som ”fyll-Klara”. På Magdalenahemmet betraktades hon som ”mycket svår”. 1881 kom Klara till Vita bergen.

Klara var hård och aggressiv. Hon hatade alla på hemmet – men visade en rörande omtanke om en ko som man just hade fått.

Då jag återvände till Klara, började jag att samtala om kon, hvarvid Klaras ansigte efterhand upplarnade, tills jag inföll: ”men, kära Klara, då äro ju inte alla svåra och elaka på skyddshemmet, två äro ju snälla: kon och Klara!” hvarpå Klara, halft blickad, svarade: ”mamsell är snäll hon också”.

Mathilda W. (1832–1888) levde ett skötsamt liv till 24 års ålder. Hon födde sedan flera barn, blev övergiven och började dricka. 1875 blev Mathilda prostituerad och hamnade flera gånger i fängelse. Från arbetsfängelset på Norrmalm kom hon 1879 till Vita bergen. Hon fick plats som tjänarinna men började dricka igen och var snart tillbaka på skyddshemmet. På nästa plats gick det lika illa. Mathilda togs av polisen och kom ännu en gång till Vita bergen. Nästa anställning lyckades bättre. Mathilda blev barnsköterska och behöll arbetet till sin död.

Sofi A. (1831–1888) fick barn, blev övergiven och

förföll till dryckenskap och utsvävningar. Hon satt många gånger i fängelse, var våldsamt och slogs ofta med polisen. 1880 kom Sofi till Vita bergen. Hon var fortfarande argsint och hade efter 20 års hårt liv svårt att lämna sina gamla kamrater och spriten.

Mathilda A. (1855–1891) födde flera barn, kunde inte behålla någon anställning, hamnade i fängelse och blev prostituerad. Spritmissbruk, sjukdomar och kurhus var vad hon hade upplevt när hon 1883 kom till Vita bergen.

En dag kom en stackars sjuk kvinna hit, nära halvdöd af trötthet. Någon hade visat henne till ”Mamsell Borg” på Söder, hvarpå hon hade vandrat gata upp och gata ned för att söka reda på mig. Hennes historia är den vanliga. – Väntar inom någon tid sin nedkomst – för sjuk för att tjäna. [...] här kunna ju icke alla härbärgeras. Den nu omtalade stackaren måste vi dock behålla. Hon hade eljest ingen annan råd än ”Norrström”.

De kvinnor som togs in på skyddshemmet sökte oftast själva dit. Ibland kom ansökningar från fängspredikanten på Norrmalms fängelse, ibland från kurhuset och från besiktningsbyrån. Privatpersoner kunde anmäla kvinnor som behövde tas omhand. I *Trons Hvila*, maj 1885, får vi göra ett besök på skyddshemmet.

Det är en hjertans lust att se den flit som råder här, helst när man vet, hvar våra stackars skyddslingar eljes skulle hålla till!

Sjukhemmet

Det blev allt svårare att på bibelkvinnohemmet ta emot klena, hemlösa och sinnessjuka kvinnor. Några bibelkvinor fick möjlighet att lära sig sjukgymnastik och annan sjukvård på Centralinstitutet. Våren 1883 tillkom ett sjukhem, först beläget i skärgården. På hösten flyttade man till en lägenhet om fem rum och kök vid Stadsträdgårdsgatan 55. Huset hade dåligt anseende. 52 hushåll fanns där.

I malmgårdens trädgård vid Stadsträdgårdsgatan 53 (senare Värmdögatan, nu Malmgårdsvägen) har skyddshemmets invånare samlats en sommardag på 1880-talet. Foto i SSM.

De som nu besöka vårt inbjudande sjukhem, kunna knappast föreställa sig, hvilken handlingskraft erfordrades att rengöra några af rummen, hvarom vår vicevärd sade, att det visst icke skett under detta århundrade.

Dessvärre betraktades hemmet snart som ett hem för sinnessjuka. Man insåg att det var omöjligt att klara detta. Sjukhemmet blev i stället ett missionshem som invigdes 1 november 1885. Bibelkvinnoutbildningen flyttades dit.

Barnen i Vita bergen

Bibelkvinnorna fann vid sina sjukbesök ofta vanvårdade barn och "mödrar, hvilkas behandling af sina barn var verkligt hårresande". Skrikande småbarn tystades ofta med en sudd dränkt i brännvin. Större barn skickades ut att tigga efter att ha blivit inlärdna mängder av tårdrypande historier.

1881 tillkom det första barnhemmet. Ett litet hus på samma tomt som skyddshemmet upprustades och ställdes hyresfritt till förfogande av byggmästare Hallström. Huset bestod av tre rum och kök. Barnhemmet hade sin del av trädgården, och varje barn hade sitt eget lilla land. Elva barn kunde man ta emot. De äldre barnen fick samtidigt med vanlig skolundervisning lära sig husliga sysslor och se till de mindre barnen. Flickorna skulle bli praktiska, dugliga kvinnor. Doktor Sondén gav alla hemmen fri läkarvård. Flera sällskapsklubbar stödde verksamheten.

I slutet av 1882 råkade byggmästare Hallström ut för ekonomiska problem och måste sälja alla sina fastigheter. Elsa Borg oroade sig mycket för hemmets framtid. Man fick bo kvar men måste i fortsättningen betala hyra.

1884 beslöt Elsa Borg att sluta skriva rundbrev och i stället börja ge ut månadsskriften *Tross Hvila, en fridshelsning från Hvita bergen*. Den började komma ut i januari 1885. Vanligen skrev hon själv en artikel i varje nummer. Övrigt innehåll kom mest från engelska tidskrifter.

Behovet av ännu ett barnhem visade sig vara stort. Nästan varje dag kom förfrågningar om plats i barnhemmet. Sommaren 1884 fick man möjlighet att låta det blivande hemmets husmor och barn vistas i skärgården. På hösten hyrdes fem rum och kök vid Barnängsgatan 2. Barnhemmet Tvåan kunde invigas. Sällskapsklubbar och barnföreningar stödde verksamheten.

Inom kort behövdes ett barnhem till. "Vi tro att Herren vill giva oss ett Barnhem nr. 3 redan denna höst" skriver Elsa Borg 1885.

Ett barn har redan blifvit oss lemnadt, hvars moder varit 10 gånger i fängelset – nu sist för att i berusadt tillstånd hafva bitit en granne.

Lokaler fann man i huset intill skyddshemmet, Stadsträdgårdsgatan 51 B. Hit flyttades det första barnhemmet Ettan, och Trean flyttade in i Ettans hus vid samma gata nr. 53.

Det är inte underligt att de barn som kom till barnhemmen kallade Elsa Borg "mamma". En flicka togs omhand vid späda år:

[...] aldeles öfverhöljd af ohyra och smuts. Ingen visste hvar modern fanns. Barnet hade varit på 7 olika ställen, innan hon kom till oss. På det sista stället hade tvenne kvinnor druckit och slagits med eldgafflar, så att barnet var öfvermåttan förskräckt och skrek då det såg en eldgaffel.

En femårig flicka beskrev sitt hem: "Far super, och mor super, och syster super, och bror super, men jag super inte en tår!" Barnens bakgrund brukade i stora drag vara densamma:

Blott "undantagsvis" vet det lilla barnet av någon "fader". Moderns historia är vanligtvis i korthet: sjunken till det lägsta trappsteget: dryckenskap och otuktigt lif.

I ett annat sammanhang har Elsa Borg konstaterat: "Höjden af huvudstadens elände är, att kvinnorna ofta dricka lika mycket, ja värre än männen!"

Redan 1886 planerades ännu ett barnhem, Fyran,

som först blev en bostad över sommaren i Vaxtuna i Roslagen. Hösten 1886 fick man rum vid Värmdögatan 51 B, i det hus där Ettan fanns. Stadsträdgårdsgatan hade just döpts om till Värmdögatan.

Om barnen som lekte i trädgården kunde Elsa Borg nöjd konstatera: "Barnen se friska och glada ut, hvilket är ett stort ämne till tack och lof, särskildt för dem, som veta deras föregående historia".

Tioårsjubileum

I slutet av 1886 kunde man fira tioårsjubileum.

O, huru mycket är olika nu mot för tio år sedan! Vår skara har, under Guds välsignelse, förunderligt ökats . . . I en punkt hafva vi dock fått hafva det lika som då det lilla senapskornet begynte: äfven denna höst hafva vi haft 00 i kassan – icke så som skulle den käre Herren låtit vårt bröd fattas, o nej, Han har gifvit oss stund för stund just hvad vi behöft, men – *icke mer*.

Julhelgen firades bland annat med en fattigbjudning på Missionshemmet 10 januari 1887. Omkring 150 personer kom, de flesta boende i huset. Numera bjöd man på kaffe, inte på gröt.

Ett stort bekymmer var huset Värmdögatan 51 B, där två av hemmen, Ettan och Fyran, fanns, fick en ny ägare som tog dit mycket löst folk. Man fann ett nytt hus för Ettan vid Bondegatan 36. "Hemmet har här en egen liten byggnad med lantligt läge i en stor trädgård, högt belägen med frisk luft från tvenne sjöar". På nedre botten fanns en skolsal och en bagarstuga.

Fyran fanns ännu kvar i det sjaskiga huset vid Värmdögatan 51 B. Vid jultiden 1890 fick man erbjuda om fritt husrum till våren för ett av barnhemmen på Edesta i Södermanland. Tvåan hade ganska många halv vuxna flickor. Därför flyttade Tvåan 1891 till Edesta, och Fyran fick Tvåans hus.

1891, efter 15 års verksamhet, hade 213 elever genomgått kursen på bibelkvinnohemmet. På skyddshemmet hade 271 kvinnor varit intagna. Från och med 1884 fick man årligt bidrag från Stockholms

stads fattigvårdsnämnd.

1893 blev ännu ett barnhem, Femman, klart. Det inrymdes i det lilla hus vid Värmdögatan 53 där det första barnhemmet inrättats 1881. 1894 flyttade ännu ett barnhem, Fyran, ut till Edesta.

1897 såldes det gamla bibelkvinnohemmet vid Skånegatan – Nya gatan hade döpts om. Elsa Borg var mycket bekymrad över flyttningen. Den nya adressen blev emellertid till belåtenhet: bibelkvinnohemmet fick flytta till ett nybyggt hus vid Borgmästargatan 6.

1907, inte långt före Elsa Borgs död, ägde ännu en flyttning av barnhem rum. Trean i Edesta måste lämna sitt hus. Man fann ett stort hus i trakten, lämpligt som barnhem, och dit flyttade Trean jämte Femman, som nu lämnade Värmdögatan 53. De båda hemmen slogs ihop till ett, Alphyddan.

Efter 25 år

I återblicken över 25 års missionsarbete 1901 kunde Elsa Borg konstatera att Södermalm genomgått stora förändringar. De enkla stugorna med sina små täppor försvann efter hand och lämnade plats åt ståtliga hus. Vita bergens kala klippor bekläddes med jord och blev parker. "Söder torde snart blifva en af hufvudstadens skönaste stadsdelar". Behov av mission fanns förvisso fortfarande, men man kunde glädja sig åt att mycket gjordes för att avhjälpa nöden. Stora skolor byggdes. Allmän och enskild välgörenhet uträttade mycket. Lönerna hade blivit bättre.

Efter 25 år hade 382 elever utbildats vid bibelkvinnohemmet, därav 60 för den yttre missionen. Av de övriga var de flesta anställda i Sverige vid barnhem, skyddshem, fattiggårdar, sjömanshem och sjukhus eller var verksamma som bibelkvinor. 424 kvinnor hade varit intagna på skyddshemmet. 153 barn hade omhändertagits på barnhemmen.

1903 grundlades Sofia kyrka i Vita bergen, på en plats nära det gamla bibelkvinnohemmet. 1906 invigdes kyrkan. Elsa Borg fick uppleva detta; hon gick bort 1909, och jordfästningen ägde rum i Sofia kyrka.

Sofia kyrka, Groens malmgård och Elsa Borgs första barnhem. Foto Ateljé Larsson 1906, i SSM.

Det blev en vacker minneshögtid, och många ville vara med för att hylla och tacka Elsa Borg.

Vita bergens drottning

Under Vita bergens magnoliaträd, planterat 1933 av trädgårdsmästare Josef Johansson till minne av Elsa Borg, står sedan 1971 Astri Taubes staty av Elsa Borg. Statyn föreställer "Vita bergens drottning", "Den första verkliga socialarbetaren", och är upprest till minne av "en enastående kärleksgärning". Få omöden kan vara mer välförtjänta.

Källor och litteratur

- Borg, E, *Lefnadsminnen*, samlade och bearbetade af J. Hedengren och E. Beskow (Stockholm, 1910).
 (Borg, E), *Återblick öfver femton års missionsarbete vid Hvita bergen i Stockholm* (Stockholm, 1891).
 (Borg, E), *Återblick öfver tjugofem års missionsarbete vid Hvita bergen i Stockholm* (Stockholm, 1901).
 Jansson, E A, *Missionen vid Vita bergen* (Stockholm, 1950).
Missions-arbete vid Hvita bergen å Söder i Stockholm 1877-1878, 1879-1880, 1881-1884 (Stockholm, 1879, 1810, 1884).
Trons Hvila. En fridshelsning från Hvita bergen (Stockholm, 1885-1940).